

บทที่ ๒

ความหมายของคำว่าเปรตในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทย

วิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า “เปรต” ในภาษาบาลีใช้รูปศัพท์ว่า “เปต” ดังนั้นเพื่อมิให้เกิดความสับสน จึงขอให้เข้าใจตรงกันว่า “เปรต” หรือ “เปต” คือคำเดียวกัน การที่ภาษาไทยไม่ใช้รูปศัพท์ว่า “เปต” เพราะเราใช้คำ “เปรต” ตามรูปศัพท์ในภาษาสันสกฤต

ความหมายของคำว่า “เปต” ตามรูปศัพท์ สร้างขึ้นจากส่วนประกอบสำคัญ ๓ ส่วนคือ ป-อิธาดุ-ต นักปราชญ์ภาษาบาลีตั้งวิเคราะห์หรืออธิบายคำ “เปต” ไว้หลายนัย ดังนี้

คำว่า “เปต” เป็นคำนามกิตก์ ประกอบด้วย “ป” เท่ากับ ปรโลก ที่แปลว่า โลกหน้า จึงหมายถึง ผู้ไปสู่โลกหน้า ดังข้อความว่า “ปรโลกิ เอติ คจฺจตีติ เปโต. อิ คตฺติยํ, โต, รโลโป. [สัตว์ที่ชื่อว่า เปตะ เพราะไป คือดำเนินไปสู่โลกหน้า. อิ ธาตุ ในความไป, ลง ต ปัจจัย, ลบ ร อักษรทิ้ง]” (พระสุกฺติมหาเถระ, ๒๕๓๕) และข้อความว่า “ปริ โลกิ เอติ คจฺจตีติ เปโต, ปเรโต จ, โต, ปุพฺเพ รโลโป. [สัตว์ที่ชื่อว่า เปตะ และเปรตะ เพราะไป คือดำเนินไปสู่โลกหน้า, ลง ต ปัจจัย, ลบ ร อักษร ในบทหน้าทั้ง]” (จตุรงคพลมหาอำมาตย์, ๒๕๑๗)

บางมติเห็นว่า คำว่า “เปต” เป็นคำนามกิตก์เช่นกัน แต่ตีความ ป เท่ากับ ปากฎ ซึ่งแปลว่า ฐานะห่างไกล ดังนั้นเมื่อถือตามมตินี้ คำว่า “เปต” แทนที่จะแปลว่า ผู้ไปสู่โลกหน้า ท่านก็แปลไว้อีกนัยหนึ่งว่า “ผู้ถึงฐานะห่างไกลจากความสุข” ดังข้อความที่ท่านตั้งวิเคราะห์ไว้ว่า “สุขสมฺมุสฺสยโต ปากฎจํ เอนฺตีติ=เปตา สัตว์ ที่ชื่อว่าเปตะ เพราะยอมถึงซึ่งฐานะอันห่างไกลจากความสุขทั้งหลาย” (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ๒๕๓๕)

บางมติถือว่า “เปต” เป็นคำสมาส โดยตีความ “ป” เท่ากับ ปกฏ ที่แปลว่า สิ่งที่ดียิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า “เปต” ตามทรรคนะนี้จึงหมายถึง ผู้พ้นไปจากความสุข อันดียิ่ง ดังข้อความว่า “ขุปปิปาสิตปรตตูปชีวินิชฌามตณฺหิกาทโย ทุกฺขพหุลตาย ปกฏฺจสุขโต อิตา วิคตาทิ เปตา [สัตว์ทั้งหลายมีขุปปิปาสิตปรตตูปชีวีปรต และ นิชฌามตณฺหิกปรตเป็นต้น ไปแล้ว คือพ้นไปแล้วจากความสุขอันดียิ่ง เพราะเป็นผู้มีความทุกข์มาก เพราะเหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น จึงชื่อว่าเปตะ]” (พระธัมมปาละ, ๒๕๓๓ก) “ปกฏฺเจน สุขโต อิตา คตาทิ เปตา [สัตว์ทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเปตะ เพราะอธิบายว่าดำเนินไป คือไปแล้วจากความสุขอันดียิ่ง]” (พระสมังคละ, ๒๕๑๖)

จากการตั้งวิเคราะห์คำ “เปต” ตามรูปศัพท์ในทรรคนะของนักปราชญ์ภาษาบาลี จะเห็นว่าท่านวิเคราะห์คำนี้ไว้ ๓ ความหมาย ความหมายที่หนึ่ง “เปต” คือ ผู้ไปสู่โลกหน้า ความหมายที่สอง “เปต” คือ ผู้ถึงฐานะห่างไกลจากความสุข และความหมายสุดท้าย “เปต” คือผู้พ้นไปจากความสุข

ผู้วิจัยเห็นว่า ถึงแม้ว่าท่านจะตั้งวิเคราะห์คำ “เปต” ตามรูปศัพท์ไว้ถึง ๓ นัย แต่เมื่อถือเอาใจความสำคัญแล้วมีเพียง ๒ ความหมาย คือ หมายถึง ผู้ไปสู่โลกหน้า และผู้พ้นจากความสุข เพราะเมื่อพิจารณาดูความหมายของคำแล้ว การถึงฐานะห่างไกลจากความสุขก็ดี การพ้นไปจากความสุขก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้ แม้จะตั้งวิเคราะห์แตกต่างกัน แต่โดยใจความแล้วก็เหมือนกัน มีประเด็นที่น่าวิเคราะห์ดังนี้

๑. กรณีที่แปลว่า ผู้ไปสู่โลกหน้า ผู้วิจัยเห็นว่าเพราะท่านผู้รู้ภาษาบาลีเคร่งครัดกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ จึงแปลไปตามความหมายเดิม หรืออาจจะได้รับอิทธิพลความคิดเรื่องนี้จากศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น เพราะทางศาสนาพราหมณ์ถือว่าปรตคือคนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไป

๒. กรณีที่แปลว่า ผู้ถึงฐานะห่างไกลจากความสุข หรือผู้พ้นไปจากความสุข ผู้วิจัยเห็นว่าเพราะท่านอาจารย์ผู้ตั้งวิเคราะห์เน้นเรื่องอธิบายคำสอนทางพุทธศาสนา เกี่ยวกับสภาพเป็นอยู่อดอยากหิวโหยของปรตที่เข้าใจกันดีว่าเป็นอมนุษย์จำพวกหนึ่งที่มีภพภูมิแตกต่างจากมนุษย์โดยตรง ลักษณะการแปลเพื่อให้ได้ใจความธรรมะโดยไม่ต้องคำนึงถึงรูปศัพท์นี้ เป็นสิ่งที่นิยมกันมากในวรรณคดีบาลีรุ่นหลัง

สรุปแล้ว คำว่า “ปรต” ตามรูปศัพท์ ที่แปลและอธิบายว่า คนผู้จากไปสู่โลกหน้า หรือคนผู้พ้นไปจากความสุขนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า น่าจะหมายอย่างกว้าง ๆ ว่า “คนผู้จากไปสู่โลกหน้า” เท่านั้นเอง เพราะความหมายว่าผู้พ้นไปจากความสุข ไม่ใช่

การอธิบายภาษา แต่เป็นการเปลื้องอธิบายข้อธรรมะเพื่อให้ได้ความหมายตรงกับเนื้อหาที่ต้องการ ที่เรียกว่า สัททนะเทียม (Pseudo-etymological Analysis)

วิเคราะห์ความหมายของคำว่าเปรตที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา และวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทย

ก. พระไตรปิฎก

ถึงแม้ว่าเรื่องราวของ “เปรต” จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง แต่เมื่อทำการตรวจสอบข้อมูลโดยละเอียดแล้ว ได้พบว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” มี ๒ ความหมาย

ความหมายที่หนึ่ง คำว่า “เปรต” หมายถึง คนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไป ความหมายที่สอง หมายถึง คนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปเกิดในคติต่าง ๆ ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไปเกิดในเปรตวิสัยทั้งสิ้น

ความหมายของคำว่า “เปรต” ที่หมายถึงคนตายนั้น พบในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ดังจะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้ “อทุทสา โข ภิกขเว วิปสฺสี กุมารโ ปเต กาลกตํ ทิสฺวา สารถี อามนฺเตสิ ก็ ปนายํ สมฺม สารถิ กาลกโต นามาติ” (สยามมรณจสฺส เตปิฎกํ เล่มที่ ๑๐, ๒๕๒๕: ๒๙) แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสิราชกุมารได้ทอดพระเนตรคนตายไปแล้ว ได้ตรัสเรียกนายสารถิมารับสั่งถามว่า นายสารถิผู้สหาย นี้หรือเรียกว่าคนตาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๐, ๒๕๓๐: ๒๙)

ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต จาเนหิ ปุตฺเตน ปุริมา ทิสฺวา มาดาปิตโร
ปจฺจุปฺภูจาทพฺพา ภโต เนสํ ภริสฺสามิ กิจฺจํ เนสํ ภริสฺสามิ กุลวํสํ จเปสฺสามิ
ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ อถวา ปน เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามิติ
(สยามมรณจสฺส เตปิฎกํ เล่มที่ ๑๑, ๒๕๒๕: ๒๐๓)

แปลว่า

ดูก่อนคฤหบดีบุตร มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า อันบุตรพึงบำรุงด้วย
สถาน ๕ คือ ด้วยตั้งใจไว้ว่าท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ๑ จักรับ
ทำกิจของท่าน ๑ จักดำรงวงศ์สกุล ๑ จักปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์

มรดก ๑ ก็หรือเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว จักทำบุญอุทิศให้ท่าน

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑, ๒๕๓๐: ๒๐๔)

เพราะฉะนั้น สรุปความหมายในพระไตรปิฎกของคำว่า “เปรต” มุ่งถึงความหมายว่า คนตาย ในทำนองเดียวกันนี้ มีปรากฏใน สยามมรณสูตร เตปิฎก (๒๕๒๕) แต่ละเล่มดังนี้ ๑๒: ๕๙. ๑๕: ๘๗, ๓๐๐. ๒๐: ๑๙๗-๑๙๘. ๒๑: ๓๓๑. ๒๒: ๔๖. ๒๔: ๑๔๒. ๒๕: ๔๔๙, ๔๙๒. ๒๖: ๑๔๐. ๒๗: ๑๖๗, ๑๘๓, ๒๒๙, ๒๔๘, ๒๙๓, ๔๓๙. ๒๘: ๒๔๓, ๓๓๙. ๒๙: ๑๕๑-๑๕๓ ผู้สนใจสามารถค้นคว้ารายละเอียดเพิ่มเติมได้จากเล่มและหน้าดังกล่าว ผู้วิจัยจะไม่นำมากล่าวไว้โดยละเอียดทั้งหมด เพราะคำว่า “เปรต” ตามหลักฐานที่สรุปไว้ข้างต้นนี้ หมายถึง “คนตาย” ทั้งสิ้น

ส่วนความหมายที่สอง คำว่า “เปรต” หมายถึง คนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไป เกิดในแดนเปรต มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต่อไปนี้ “มยฺ ภทนฺเต เปตฺตมา ทฺวคฺคตา ยมฺลลิกกา ปาปกมฺมํ กริตฺวาน เปตฺตลํ อิตฺถ คฺคตติ” (สยามมรณสูตร เตปิฎก เล่มที่ ๒๖, ๒๕๒๕: ๒๕๔) แปลว่า “[เปรตทั้งหลายตอบว่า] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าเป็นเปรตเสวยทุกข์ เกิดในยมโลกเพราะทำกรรมชั่วไว้ จึงไปจากมนุษย์โลกมาสู่เปรตโลก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๖, ๒๕๓๐: ๒๔๒) และข้อความว่า “นฺมุหิ เทโว น คณฺหพฺโพ นาปิ สกฺโก ปุรินฺทโท เปโต อหํ มหาราช สุรฺภูจา อิตฺตมาคฺโต” (สยามมรณสูตร เตปิฎก เล่มที่ ๒๖, ๒๕๒๕: ๒๔๓) แปลว่า “[นันทิกาเปรตกราบทูลว่า] ข้าแต่พระมหาราช ข้าพระองค์ไม่ใช่เทวดา ไม่ใช่คนธรรพ์ ไม่ใช่ท้าวสักกปุรินททะ ข้าพระองค์เป็นเปรต จากประเทศสุรภูมียุคนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๖, ๒๕๓๐: ๒๓๒)

ความหมายของคำว่า “เปรต” ในทำนองเดียวกันนี้มีปรากฏใน สยามมรณสูตร เตปิฎก (๒๕๒๕) แต่ละเล่มดังต่อไปนี้ ๑: ๑๐๘, ๑๔๓, ๒๑๗. ๓: ๖, ๒๐, ๔๐, ๑๑๒, ๑๑๔-๑๑๕, ๑๑๗, ๑๙๕ ๘: ๙๘. ๒๕: ๑๐. ๒๖: ๑๕๗-๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๙, ๑๘๔, ๑๘๗, ๑๘๘, ๑๙๙, ๒๐๕, ๒๐๗, ๒๕๒, ๒๕๔-๒๕๕, ๔๖๐, ๕๐๒. ๓๕: ๕๕๕. ๓๗: ๔๒, ๓๗๗-๓๗๘, ๓๘๙.

นอกจากความหมายของคำว่า “เปรต” ที่พบในพระไตรปิฎกดังที่ยกมาแสดงนี้แล้ว ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความหมายที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีอื่น ๆ ต่อไป

ข. อรรถกถา

จากการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับการอธิบายคำ “เปรต” ในอรรถกถาทั้งหมด ได้พบหลักฐานที่น่าสนใจดังนี้

มีคำอธิบายว่า “เปรต” หมายถึงคนตายจากโลกนี้ มตินี้ไม่ระบุว่า “เปรต” ตายแล้วจะไปบังเกิดในที่ไหน โดยเห็นว่า “เปรต” มีความหมายเท่ากับคนตาย ดังข้อความว่า “เปตานิติ มตานิ โภตติ ตํ อาลปติ. ปุตตานิติ ลิงควิปุลลาเสน วุตตํ, เปเต ปุตเตติ อตโธ. [บทว่า เปตานิ แปลว่า ตายแล้ว บิดาเรียกนางด้วยคำว่า แม่ นางผู้เจริญ คำว่า ปุตตานิ บิดานั่นกล่าวด้วยการเปลี่ยนเพศ อธิบายว่า บุตรทั้งหลาย ผู้ล่วงลับไปแล้ว]” (พระธัมมปาละ, ๒๕๓๓ค) “เปตานิ เปจฺจภาวํ คตฺตา. [เหล่าสัตว์ผู้ไปเกิดในโลกหน้า ชื่อว่า เปตนะ]” (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๓๒ข) “เปตุนฺติ อิติ ปฏิกตํ [บทว่า เปตํ แปลว่า ผู้ล่วงลับไปจากโลกนี้]” (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๓๒ง) “เปตานิ กาลกตฺตา วุจฺจนฺติ [คนที่เสียชีวิตพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า เปตนะ]” (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๓๓ง)

หลักฐานดังกล่าวปรากฏในหลักฐานชั้นอรรถกถาต่าง ๆ ดังนี้คือ ขุททกนิกาย ชาตกฏกถา จตุตถภาค ดิก-ปญฺจนิปาตวณฺณนา ๒๕๓๕: ๔๓๖. ขุททกนิกาย ชาตกฏกถา สุตตมภาค วิสฺติ-จตุตถาลีสนิปาตวณฺณนา ๒๕๓๕: ๗๕, ๑๔๙. ขุททกนิกาย ชาตกฏกถา นวมภาค มหานิปาตวณฺณนา ๒๕๓๕: ๑๔๗. สหุสมมปฺปชฺโชติกา ขุททกนิกายกฏกถา มหานิทฺเทสวณฺณนา ๒๕๓๔: ๒๕๐.

นอกจากนี้แล้ว ยังได้พบคำอธิบาย “เปรต” ไว้ว่าหมายถึง ผู้เสียชีวิตแล้วไปเกิดในแดนที่เรียกว่า “เปรตวิสัย” หรือโลกของเปรต ดังจะเห็นได้จากข้อความว่า “เปตฺติวิสเย อุปฺปนฺนาปิ กาลํ กตฺวา ตสฺมีเยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาปิ จาตุมหาราชิกาทโย เทวาปิ สพฺเพ เปตาเดวฺว สงฺขยํ คตฺตา [เหล่าสัตว์ผู้เกิดในเปรตวิสัยก็ดี ผู้ทำกาลแล้วบังเกิดในเปรตวิสัยนั่นเองก็ดี เทพทั้งหลาย มีเทพชั้นจาตุมหาราชเป็นต้นก็ดี เรียกว่า “เปรต” ทั้งนั้น]” (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๓๔) “อถฺวา ปิตฺติวิสเย นิพฺพตฺตา เปตา นาม [อีกนัยหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายผู้บังเกิดในแดนเปรต ชื่อว่าเปตนะ]” (พระพุทธโฆสาจารย์, ๒๕๓๓ง) “ตตฺถ ตํ เปตา ปริภุญฺชนฺตฺติ ทายเกน เปเต อุกฺทิสฺส ทาเน ทินฺเน ยถาวุตฺตเขตฺตคสิพฺพิช-สมฺปตฺติยา อนุโมทนาย จ ยํ เปตานิ อุปกฺปฺปติ ตํ ทานผลํ เปตา ปริภุญฺชนฺติ [บรรดาบทเหล่านั้น บทพระศาสดาว่า ตํ เปตา ปริภุญฺชนฺติ ความว่า เมื่อทายกถวายทานอุทิศให้เปรตแล้ว เปรตทั้งหลายย่อมได้บริโภคผลทานซึ่งสำเร็จแก่เหล่าเปรต

เพราะเพียบพร้อมไปด้วยนาการไถหว่านและพืชตามทีกล่าวไว้แล้ว รวมทั้งการอนุโมทนา”
(พระธรรมปาละ, ๒๕๓๓ข)

จากหลักฐานข้างต้น สรุปได้ว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” ในชั้นอรรถกถา เริ่มมีการจำกัดความไว้ว่าหมายถึง ผู้ที่ตายไปเกิดในแดนเปรตวิสัยหรือที่เรียกกันว่าถิ่นที่อยู่ของเปรต หลักฐานดังกล่าวยังมีปรากฏในอรรถกถาแต่ละเล่มดังนี้ มโนรถปुरुณี อังคุตตรนิกายฎกเถร ปญจกาทินิปาตวณฺณา ตติโย ภาค ๒๕๓๓: ๓๕๘. ปรมตฺถทีปนี ขุทฺทกนิกายฎกเถร อุทานวณฺณา ๒๕๓๓: ๑๔๕. ปรมตฺถทีปนี ขุทฺทกนิกายฎกเถร อิติวุตฺตกวณฺณา ๒๕๓๓: ๑๔๕. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกนิกายฎกเถร ขุทฺทกปาจวณฺณา ๒๕๓๒: ๑๘๙. ธมฺมปทฎกเถร (ปจฺโม ภาค) ๒๕๓๓: ๙๓-๙๕. ธมฺมปทฎกเถร (ตติโย ภาค) ๒๕๓๒: ๑๕๔-๑๕๙. ธมฺมปทฎกเถร (ปญฺจโม ภาค) ๒๕๓๑: ๕๕. ธมฺมปทฎกเถร (สตุตฺโม ภาค) ๒๕๒๗: ๖๕-๖๖, ๑๒๓-๑๒๔. ธมฺมปทฎกเถร (อญฺจโม ภาค) ๒๕๓๓: ๖๔. ปรมตฺถทีปนี ขุทฺทกนิกายฎกเถร เปตฺตวณฺณา ๒๕๓๓: ๙, ๑๙, ๓๑, ๘๕, ๑๓๐, ๒๘๗, ๒๙๒. ขุทฺทกนิกาย ชาตกฎกเถร สตุตฺตมภาค วิสตี-จตุตถาสินีปาตวณฺณา ๒๕๓๕: ๑๓๙.

จากคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ในอรรถกถาที่กล่าวมาแสดงให้เห็น ความหมายของคำ “เปรต” ว่ามีความหมาย ๒ อย่าง อย่างแรก หมายถึง คนตาย อย่างหลังหมายถึงคนตายผู้ไปเกิดในเปรตวิสัย ซึ่งความหมายทั้ง ๒ อย่างนี้ ไม่แตกต่างกันไปจากความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าความหมายของคำ “เปรต” เฉพาะประเด็นที่หมายถึงผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยนี้ นำมาอธิบายไว้อย่างละเอียดมากในอรรถกถาเปตวัตถุ แสดงให้เห็นว่า ความคิดและความเชื่อเรื่องเปรตว่ามีอยู่จริงหลังจากตายไปแล้วเป็นเรื่องที่เฟื่องฟูมากในวรรณคดียุคอรรถกถา ในขณะที่ความหมายที่แปลว่า “คนตาย” มีอธิบายน้อยมาก แต่ถึงกระนั้นเพื่อที่จะเข้าใจความหมายของคำ “เปรต” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรศึกษาคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้จากหลักฐานชั้นฎีกาต่อไป เพื่อจะนำไปสู่บทสรุปว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” ในแต่ละยุคนั้น ใช้ในความหมายอย่างไรบ้าง

ค. ฎีกา

ฎีกาคือหนังสืออธิบายพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นเพราะ

หลักฐานชั้นอรรถกถาเองยังมีคำหลายคำที่อธิบาย “พระไตรปิฎก” ไม่ชัดเจน หรือยากที่จะเข้าใจ จึงเกิดมีวรรณคดีบาลีที่เรียกว่า “ฎีกา” เพื่ออธิบายความ “พระไตรปิฎก” และ “อรรถกถา” ยุคของฎีกาประมาณกันว่าเริ่มต้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

ในยุครัฐนี้ ความหมายของคำว่า “เปรต” ที่หมายถึง คนตาย มีการตีความวิพากษ์วิจารณ์น้อยมาก จากการศึกษาข้อมูลในวรรณคดีบาลีชั้นฎีกาทั้งหมดได้พบหลักฐานเพียง ๒ แห่งเท่านั้น ดังข้อความว่า “เปตาดิ วิคตชีวิตา มตา [บทว่า เปตา แปลว่า ผู้ไร้ชีวิต คือผู้ตาย]” (สังยุตตฎีกา ปฐมภาค ๒๕๓๖: ๑๖๘) และข้อความว่า “เปตาดิ เปจฺจภาวํ คตา. เต ปน ยสฺมา อิธ กตกาลกิริยา กาลเณ กตชีวิตุจเจทา โหนติ ตสฺมา วุตตํ กาลกตา วุจฺจนตฺติ มตาดิ อตฺถ [เหล่าสัตว์ผู้ไปเกิดในโลกหน้าชื่อว่าเปรต อนึ่ง เพราะเหตุที่พวกเขาเป็นผู้ถึงแก่กรรมแล้ว คือเสียชีวิตตามระยะเวลา เพราะฉะนั้นพระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวคำว่า กาลกตา วุจฺจนติ แปลว่า ตายแล้ว.]” (องคุตตรฎีกา ทุตติยภาค ๒๕๓๖: ๔๙๑) จากข้อความที่อ้างมานี้ จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “เปรต” ที่แปลว่า คนตาย นำมาตีความเพียง ๒ ครั้งเท่านั้น

ส่วนความหมายของคำว่า “เปรต” ที่หมายถึง ผู้ตายไปเกิดในแดนเปรต มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ในยุครัฐนี้ ความคิดและความเชื่อว่าเปรตคือชีวิตใหม่หลังความตายผู้อยู่ในแดนที่เรียกว่า “เปรตวิสัย” อันเป็นแดนพิเศษแตกต่างจากมนุษย์ ได้รับการยอมรับกันโดยกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายในชั้นฎีกาที่อธิบายว่า “เปรต” หมายถึง ผู้ที่ถือกำเนิดเกิดเป็นเปรต ดังข้อความว่า “เปจฺจภาวํ คตาดิ เปตูปตฺตติวเสน นิพฺพตฺติ อุปคตา [สองบทว่า เปจฺจภาวํ คตา แปลว่า ผู้เข้าถึงความบังเกิด คือเกิดเป็นเปรต]” (องคุตตรฎีกา ตุตติยภาค, ๒๕๓๖: ๔๒๕) จะเห็นว่าท่านได้อธิบายว่า การเกิดในโลกหน้านั้น หมายความว่าตายไปเกิดเป็นเปรต นอกจากนี้แล้วยังพบการอธิบายคำ “เปรต” ไว้ว่า หมายถึง เปรตผู้มีฤทธิ์มาก แสดงให้เห็นว่า คำว่า “เปรต” เริ่มเป็นที่เข้าใจกันว่าหมายถึงอมนุษย์จำพวกหนึ่งที่มีภพภูมิแตกต่างจากมนุษย์ ดังข้อความว่า “เปตาดิ เปตมหิทฺธิกา [เปรตผู้มีฤทธิ์มากทั้งหลาย ชื่อว่า เปตะ]” (ปาถิกวคฺฎีกา, ๒๕๓๖: ๓๖๒)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในระยะแรกมีความหมาย ๒ ความหมาย คือ เปรต หมายถึง คนตาย และหมายถึงคนตายผู้ไปเกิดในเปรตวิสัย ต่อมาในยุคอรรถกถาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ความหมายของคำว่าเปรตก็ยังคงมี ๒ ความหมายเช่นกัน และในยุคสุดท้ายคือยุครัฐการราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ความหมายของคำว่า “เปรต” ก็มีปรากฏเพียง ๒ ความ

หมายเช่นกัน ดังนั้นในชั้นต้นนี้ จากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แสดงให้เห็นว่ามีการอธิบายความหมายของคำว่า “เปรต” ไว้ ๒ นัย นัยแรก หมายถึง คนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไป นัยหลัง หมายถึง คนตายผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปเกิดในเปรตวิสัย

สรุปการวิเคราะห์แยกเป็น ๒ ประเด็น ประเด็นที่น่าสนใจควรวิเคราะห์คือ ประเด็นที่ว่า “เปรต” คือผู้ที่ล่วงลับจากโลกนี้ไปเกิดในเปรตวิสัย ผู้วิจัยเห็นว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” คือผู้ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัยนี้ มิใช่ความหมายดั้งเดิมในพระไตรปิฎก แต่เป็นสิ่งที่พระธรรมสังคากาจารย์ ผู้สังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกรวบรวมจัดขึ้นภายหลัง ทั้งนี้ผู้วิจัยถือเอาตามแหล่งข้อมูลที่ปรากฏความหมายของคำว่า “เปรต” ๔ แหล่ง คือ วินีตวัตถุในมหาวิงค์ ลักษณะสังยุตต์ เปตวัตถุ และชาดก หากเราถือว่าคาถาชาดกคือพระพุทธพจน์ หรือพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสเองแล้ว เราจะพบว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงคำ “เปรต” ไว้หลายครั้ง และหากพิจารณาความหมายของคำ “เปรต” ที่พระองค์ตรัสไว้นั้น จะพบว่าหมายถึง “คนตาย” เท่านั้น ไม่มีเนื้อความที่บ่งชี้เลยว่า “เปรต” ในชาดกจะหมายถึงผู้ที่เกิดในเปรตวิสัย ดังข้อความว่า “. . .โรทิตน หเว พุรหม มโต เปโต สมภูจเห สพุเพ สงคมุม โรทาม อญมณญสสุ ฌาตเก. . .” (สุยามรฎจสสุ เตปิฎกั เล่มที่ ๒๗, ๒๕๒๕: ๑๘๓) แปลว่า “. . .ดูก่อนผู้ประเสริฐ ผู้ที่ตายไปแล้ว ละไปแล้ว หากจะพึงกลับเป็นขึ้นได้เพราะการร้องไห้ เราก็จะประชุมกันทั้งหมดร้องไห้ถึงพวกญาติของกันและกัน. . .” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๗, ๒๕๓๐: ๒๒๕) นอกจากนี้แล้ว เวลาจะเปรียบเทียบเรื่องหนึ่งกับอีกเรื่องหนึ่ง สำนวน “เหมือนคนตาย” จะพบในชาดกเสมอ ๆ เช่น “. . .ยถา เปโต ตเถวหิ” (สุยามรฎจสสุ เตปิฎกั เล่มที่ ๒๗, ๒๕๒๕: ๒๔๘) ข้อความนี้ แปลเป็นไทยอย่างชัดเจนคือเราก็เหมือนคนตาย อนึ่งมีพระดำรัสเปรียบเทียบถึงวิถีทางโคจรพระอาทิตย์พระจันทร์ว่าปรากฏให้เห็นชัดเจน แต่คนที่ล่วงลับไปแล้วจะไม่ปรากฏให้เห็นเช่นนี้เลย ข้อความตรงนี้จะเห็นว่าหมายถึง “คนตาย” แน่แน่นอน ดังที่ปรากฏในมัฎฐกถุณทลีสชาดกว่า “คมนาคนนปิ ทิสฺสติ วณฺณธาตุ อุภเยตถ วิถิโย เปโต ปน เนว ทิสฺสติ. . .” (สุยามรฎจสสุ เตปิฎกั เล่มที่ ๒๗, ๒๕๒๕: ๒๙๓)

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ความหมายของคำว่า “เปรต” ที่ปรากฏในวินีตวัตถุ ในมหาวิงค์ ลักษณะสังยุตต์ และเปตวัตถุ กลับเป็นเรื่องของเปรตที่ตายแล้วไปเกิดในแดนเปรตอย่างเด่นชัด ถึงกระนั้นเปรตที่ปรากฏในวินีตวัตถุในมหาวิงค์ ลักษณะสังยุตต์

หรือเปตวัตถุ อาจมีใช่ เปรตที่ไปเกิดในเปรตวิสัยทั้งหมด ข้อนี้เราอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นการกล่าวถึงเรื่องของเปรตที่พบเห็นโดยมาก ดังจะเห็นได้จากเปรตบางประเภทที่ไม่ใช่เปรตในเปรตวิสัยเสมอไป ทั้งที่ปรากฏในวินิตวัตถุในมหาวิภังค์ และเปตวัตถุ เช่นเรื่องพระเห็นคนตายจึงพิจารณาหยิบเอาผ้าบนเรือนร่างคนตายเป็นผ้าบังสุกุล แต่ร่างนั้นยังมีเปรตสิงอยู่ด้วยความเสียดายผ้า มันจึงขอร้องพระไม่ให้เอาผ้าไป แต่พระเห็นว่าร่างนั้นเป็นซากศพคนตายแล้วจึงไม่คืนให้ ร่างเปรตนั้นจึงลุกขึ้นวิ่งไล่พระตามไปจนถึงวิหารเรื่องนี้ปรากฏในวินิตวัตถุในมหาวิภังค์ จะเห็นว่าเปรตตนนี้น่าจะเป็น “ผี” มากกว่าเป็นคนตายธรรมดา หรือเปรตในเปรตวิสัย หรืออย่างเช่นเวมานิกเปรต เปรตที่เป็นเทวดา และเปรตในร่างเดียวกัน ซึ่งก็มีปรากฏในเปตวัตถุ นี้ก็มีใช่เปรตในเปรตวิสัยเลยทีเดียว

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า ความหมายของคำว่าเปรตในระยะแรกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นหมายถึงคนตายผู้ล่วงลับจากโลกไปแล้ว ต่อมาความหมายจึงเปลี่ยนเป็นคนตายผู้ไปเกิดในคติต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นมนุษย์ เทวดา ดิรัจฉาน เปรต หรือนรก แต่เรื่องของเปรตที่ตายไปเกิดในเปรตวิสัยนั้นมีมากกว่าไปเกิดในกำเนิดอื่น ๆ พระธรรมสังคากาจารย์ท่านจึงจัดเรื่องของเปรตขึ้นเป็นตอนสำคัญตอนหนึ่งเรียกว่า เปตวัตถุ ซึ่งแสดงให้เห็นเรื่องของเปรตทั้งหมด

สำหรับความหมายว่าเปรตหมายถึงผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการมุ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของพระสงฆ์ในการเป็นเนือนาบุญที่คนทำบุญทำทานแล้วสามารถนำผลนั้นไปให้แก่เปรตได้ ในตอนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าความหมายดั้งเดิมแท้จริงของเปรตนั้นควรมีเพียงประการเดียวคือ คนผู้ล่วงลับไปแล้ว ส่วนความหมายว่า คนล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัย เป็นความหมายที่พระธรรมสังคากาจารย์ และพระอรธกถาจารย์นำมาอธิบายขยายความเพื่อผลทางธรรมะ และเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในการสั่งสอนประชาชนให้เห็นถึงผลดีผลชั่วของกรรมโดยยกตัวอย่างของผู้ทำกรรมชั่วต่าง ๆ แล้วจะต้องตายไปเกิดเป็นเปรตจนทำให้เกิดภาพพจน์ว่า เปรต คือ อมนุษย์หรือผีจำพวกหนึ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวน่าขยะแขยงมีความเป็นอยู่อด ๆ อยาก ๆ หิวโหยเร่ร้อนไม่มีที่อยู่แน่นอน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า การที่ความหมายของคำว่าเปรตหมายถึงผีนั้น น่าจะเกิดจากอิทธิพลของเรื่องเปรตในวินิตวัตถุในมหาวิภังค์ ลักษณะสังยุตต์ และเปตวัตถุในพระไตรปิฎกที่ส่งผลถึงวรรณคดีบาสิร์นหลังทั้งอรธกถา และฎีกา จึงทำให้ความหมายของคำว่าเปรตที่หมายถึงผีเป็นที่เข้าใจกันโดยกว้างขวาง และรับรู้กันทั่วไปมากกว่าจะเข้าใจว่า “เปรต” หมายถึงคนตายเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นขอให้ทราบถึงความหมายของคำว่า “เปรต” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น อาจแบ่งออกเป็นได้ ๒ ความหมาย

คือ หมายถึง คนตาย และ หมายถึง คนตายผู้ไปเกิดในเปรตวิสัย

ข้อที่น่าวิเคราะห์อีกประการหนึ่งคือ ความหมายของคำว่า “เปรต” ที่ปรากฏในวินิตวัตถุในมหาวิภังค์ ลักษณะสังยุตต์ และเปตวัตถุนั้น มีอิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีในรุ่นหลังมาก ทั้งในยุคอรรถกถา ฎีกา หรือแม้กระทั่งวรรณคดีร่วมสมัยอรรถกถา เช่น มิลินทปัญหา ก็ยังมีการอธิบายความหมายของคำ “เปรต” ในทำนองเดียวกับเปตวัตถุ แสดงให้เห็นว่า ความหมายของ “เปรต” ที่หมายถึงผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยนั้น เป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับในสมัยพุทธกาลแล้ว ประเด็นปัญหาที่เกิดแนวคิดและความเชื่อว่าเปรตคือคนตายไปเกิดในเปรตวิสัยนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ ๓

ง. วรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทย

ความหมายของคำว่า “เปรต” ในวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทยนั้น จากการตรวจสอบหลักฐานต่าง ๆ ดูโดยละเอียดแล้วได้พบว่าหมายถึงผู้ที่ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัยทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากข้อความในคัมภีร์โลกปทีปกสารซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมบาลีรุ่นแรกของไทย (ปริทรรศน์ ศรีรัตนาลัย, ๒๕๒๓) มีการอธิบายถึง “เปรต” ไว้น่าสนใจยิ่ง ข้อความนั้นมีว่า

. . . อสัวิภาคสิลา เย	ยถาสติ ยถาพลั	
อิสฺสาสุกา มจฺจรีโน	เต เปเตสุ ปชายเร	๒
อนกานิ หิ ทุกฺขานิ	อนฺนุคฺตวาปิ สฺนุชิตา	
โลภาทิคุคฺคหิตา อนฺเต	ยทิ เปตภาวาวหา	๓
อดฺดา อดฺดาติ เต โลโก	กิมตฺถมภิชฺปฺปติ	
อาทิมชฺฌนฺตภาเวสุ เย	อนตฺถาวหา อิมเ	๔
สกมฺมวาริตา ปานา-	อาหารตฺถมตฺนฺทิตา	
อิโต ตโต จ ปยโต	อิติ เปตาติ สฺมมฺตา	๕

(พระเมธีธรรมาภรณ์ อ่างถึงใน ปริทรรศน์ ศรีรัตนาลัย, ๒๕๒๓)

แปลว่า

. . . ผู้ที่โดยปกติไม่ชอบให้ทานตามสติตามกำลัง มีใจริษยา ตระหนี่ ย่อม

บังเกิดเป็นเปรต (๒) เพราะถูกความโลภครอบงำจิต เสวยความทุกข์เป็นอันมาก จึงเป็นผู้พ่ายแพ้เกิดเป็นเปรตในที่สุด (๓) คนทั้งหลายที่คำนึงถึงทรัพย์ทั้งหลาย ย่อมไปสู่ความไร้ทรัพย์ในทุกสภาพ ทั้งในตอนต้น ตอนกลางและตอนปลาย ทำไมเขาแสวงหาแต่ทรัพย์ (๔) ผู้ถูกการกระทำของตนขวางกั้น เพียรพยายามอยู่เพื่อน้ำและอาหาร รอนแรมไปตามที่ต่าง ๆ เขาเรียกว่า เปรต (๕)

(ปริทัศน์ ศิริรัตนาลัย, ผู้แปล, ๒๕๒๓)

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นตัวอย่างข้างต้นนี้ เราจะเห็นว่าท่านอธิบายคำว่า “เปรต” โดยกล่าวรวม ๆ ไว้ว่าหมายถึงคนที่ไม่ทำบุญให้ท่าน อิจจาริษาตระหนี่เพราะโลภมากอยากได้ไม่สิ้นสุด ดังนั้นเมื่อตายลงจึงไปเกิดเป็นเปรต เพราะฉะนั้นความหมายของคำ “เปรต” ในวรรณกรรมบาลียุคแรกของไทยจึงได้แก่ อมนุษย์จำพวกหนึ่งที่มีโลกอยู่แตกต่างจากมนุษย์ นอกจากนี้แล้วในวรรณกรรมบาลีสมาลันนาท่านก็อธิบายเกี่ยวกับเปรตไว้ว่าหมายถึงผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากข้อความในจกกวาททีปนีที่ว่า “เปตานิ เขตตวตถูปมเปตอฏฐิสงขลิกเปตาทิวเสน อนเภา โหนติ. เต สพุเพปิ เปตวตถุลลกขณสังยุตตวินีตวตถุสุ อาคดาว. [แม้เปรตทั้งหลายก็มีไม่น้อย คือ เขตตวตถูปมเปรต และอฏฐิสงขลิกเปรตเป็นต้น. เปรตเหล่านั้นแม้ทั้งหมด มาแล้วในเปตวตถุลลกขณสังยุตต์และวินีตวตถุแล.]” (พระสิริมังคลาจารย์, ๒๕๒๓) หรือในมังคลัตถทีปนีซึ่งแต่งโดยท่านพระสิริมังคลาจารย์เช่นกันก็มีการอธิบายเรื่องราวของเปรตไว้ละเอียดโดยยกเรื่องราวของเปรตในอรรถกถาเปตวตถุมาพรรณนาชี้ให้เห็นว่าเปรตหมายถึงผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัย ผู้สนใจพึงค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมได้จากหนังสือ มงคลตถทีปนี (ปจโม ภาโค) ๒๕๒๘: ๓๑๒-๓๔๑

การที่ผู้แต่ง “โลกัปปทีปการ” อธิบายความหมายคำ “เปรต” ไว้ว่าหมายถึงคนผู้ตายไปเกิดในแดนเปรตนี้ แสดงว่าได้มีการยอมรับแนวคิดความเชื่อจากอรรถกถาแล้ว วรรณกรรมพุทธศาสนาของไทยอื่น ๆ ที่อธิบายเรื่องราวของเปรตล้วนบรรยายรูปร่างลักษณะของเปรตให้เห็นเด่นชัดว่า เปรต หมายถึง คนตายแล้วไปเกิดในเปรตวิสัยเช่นกัน มีหลักฐานต่าง ๆ ปรากฏดังต่อไปนี้

ในไตรภูมิพระร่วง พระญาติไทย (๒๕๐๖) ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

. . .ยังมีเปรตจำพวก ๑ เล่า แลมีเปลวไฟพุ่งออกแต่อกแลลื่น แต่ปากแห่ง
เขาแล้ว ๆ เปลวไฟนั้นลามไหม้ทั้งตัวเขาทุกแห่งแล เปรตจำพวกนี้เมื่อชาติ
ก่อนโพนไล่ เขาได้ดำแลสบประมาทพระสงฆ์เจ้า อันหนึ่งเขากล่าวคำมุสาวาท
แก่พระสงฆ์ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้มีศีล ด้วยคำอำพรางท่านก็ดี ครั้นตายไปเป็นเปรต
อยู่ด้วยบาปกรรมเขา อันเขาได้ดำทอไล่ แลกกล่าวประมาทแลกกล่าวใส่ความ
แก่ท่าน แลพรางท่านผู้มีศีลดังนั้น. . .

จากตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าท่านอธิบายลักษณะของเปรตในความหมายที่ว่าผู้
ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัย เฉพาะในไตรภูมิพระร่วงนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าท่านไม่อธิบาย
ความหมายของคำ “เปรต” ที่หมายถึงผู้ล่วงลับไปแล้วที่เรียกว่าคนตายเลย ข้อนี้แสดง
ให้เห็นว่าความหมายที่เคยใช้ควบคู่กันในพระไตรปิฎกเมื่อตมมาถึงวรรณกรรมที่รจนาใน
ประเทศไทยแล้วส่วนใหญ่ท่านจะนำมาใช้เพียงความหมายเดิมนั้น ดังจะเห็นได้จาก
คำอธิบายเกี่ยวกับ “เปรต” ในวรรณกรรมสมัยอยุธยาคือคัมภีร์โลกัณฐานโชตรณคัมภีร์
มีข้อความเกี่ยวกับ “เปรต” ดังนี้ว่า “. . .ตณฺหยา มจฺเจเรน โทเสน เปจฺจโลเก เปตา ภวนฺติ
เต จ เปตา หีนปุณฺณเณ หีนโกคา โหนฺติ” (อ้างถึงในทองคำ สุธรรม, ๒๕๓๓) แปลว่า
“. . . เปรตทั้งหลายย่อมมีในโลกหน้าเพราะตณหา ความตระหนี่และโทสะ และเปรต
เหล่านั้นเป็นผู้สิ้นโภคทรัพย์เพราะสิ้นบุญ” (ทองคำ สุธรรม, ผู้แปล, ๒๕๓๓) แสดงให้
เห็นว่า เปรตในโลกหน้าตามความหมายของท่านผู้ประพันธ์เกิดจากสาเหตุสำคัญ ๓ ประการ
คือ ตณหา ความตระหนี่ และโทสะ กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้ตายไปเกิดใน
เปรตวิสัยซึ่งจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า หากเราพิจารณาวรรณคดีไทยในสมัยอยุธยา เช่น ขุนช้าง
ขุนแผน จะพบว่ามีการพรรณนาถึงเปรตไว้เหมือนกัน ดังข้อความในเสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผนว่า

. . .ครานั้นนางเปรตอสุรกาย	แยบคายเชิงดีไม่มีสอง
เห็นลูกชายและเลียมเทียมคะนอง	ก็โผนผาดแผดร้องระงมไพโร. . .
ว่าแล้วเผนโผนโจนทะยาน	เสียงสะท้านทั่วท้องพนาวัน
สูญหายกลับกลับไปตามเพศ	เป็นเปรตสูงเยียมเทียมสวรรคค์
ไม่มีหัวตัวทะมึนยีนยัน	เหียนหันหายวับไปกับตา
พระไวยวันหวาดอนาถนัก	เห็นประจักษ์ว่าแม่แน่หนักหนา

สยดสยองพองหัวกลัวมารดา	น้ำตาพรากพรากลงพร่างพราย
โอดแม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว	สิ้นซากศพแล้วไม่สูญหาย
ลูกทำบุญส่งให้ไปมากมาย	ยังไม่วายความชั่วที่ตัวทำ
เอาเพศเป็นเปรตอสุรกาย	กลับกลายตามมาเวลาค่า
สั่งสอนวอนบอกให้ลูกจำ	มีพระคุณเข้าค่าแต่เป็นคน
แม่ตายหายกลับไปหลายปี	เพิ่งมาเห็นวันนี้ในไพรสณฑ์
ห้ามลูกมิให้ไปประจัญ	จะเสียดนตายด้วยฝีมือมอญ. . .

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๗)

จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “เปรต” ในที่นี้เป็นเรื่องของภูตผีปีศาจมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวยิ่ง การบรรยายรูปร่างเปรตว่าสูงเยียมเทียมสวรรค์นั้น คือการอธิบายลักษณะของเปรตที่หมายถึงคนตายไปเกิดในเปรตวิสัย แสดงว่า ความหมายของเปรตตามที่คนไทยเข้าใจกันนั้น หมายถึงคนผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยอย่างเด่นชัด

วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์บางเล่มกล่าวถึง “เปรต” โดยอธิบายความหมายของเปรตไปในทำนองที่ว่า เปรต คือ คนตายผู้ไปเกิดในเปรตวิสัยแทบทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากข้อความในไตรภูมิโลกวิจิตรว่า

ทวารทส เปตกุลานิ แลตระกูลเปรตนั้นมี ๑๒ ตระกูล คือวันตาสาเปรต ตระกูล ๑ กุณปชาทกเปรตตระกูล ๑ คูถขาทกเปรตตระกูล ๑ อัคคิชาลมุข-เปรตตระกูล ๑ สัจมุขเปรตตระกูล ๑ ดันหาชิตาเปรตตระกูล ๑ นิชฌามก-เปรตตระกูล ๑ สัตถังคเปรตตระกูล ๑ บัพพตังคเปรตตระกูล ๑ อชครังค-เปรตตระกูล ๑ เวมานิกเปรตตระกูล ๑ มหิททิกเปรตตระกูล ๑ เป็น ๑๒ ตระกูลฉะนี้

วันตาสาเปรตนั้น อติวิรุพา มีรูปอันชั่ววิกลวิปริตยิ่งนัก ปิปาสา อยากน้ำ อยู่เป็นนิจ มิได้กินน้ำเลย ซึ่งอยู่กับน้ำก็มีอาจกินได้. . .

(พระยาธรรมปรีชา, ๒๕๒๑)

จากที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่าท่านอธิบายเรื่องเปรตตามลักษณะที่ปรากฏในเขตต์ ความเชื่อว่าเปรตหมายถึงคนผู้ตายไปเกิดในเปรตวิสัยนี้ มีอิทธิพลถึงวรรณกรรมยุคปัจจุบันเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นในภูมिवิลาสินีมีคำอธิบายต่อไปนี้ว่า

เหล่าสัตว์ที่ไปอุบัติเกิดในโลกปรตนี้แล้ว ถึงแม้จะมีความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรกทั้งหลายก็จริง ถึงกระนั้น ก็ยังนับได้ว่าเป็นผู้ห่างไกลจากความสุขอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น โลกปรตนี้ จึงมีชื่อว่าเปตติวิสัยภูมิ = โลกที่อยู่ของสัตว์ผู้ห่างไกลจากความสุข

(พระธรรมธีรราชมหารุณี, ๒๕๓๕)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความหมายของ “ปรต” ในความเข้าใจของคนไทย เป็นที่ยอมรับกันโดยกว้างขวางว่า ปรต หมายถึง คนตายผู้ไปเกิดในปรตวิสัย จะเห็นได้ว่าเมื่อเอ่ยคำ “ปรต” แล้ว คนไทยจะนึกถึงภาพของผีที่รูปร่างสูงแก่ง้างน่าเกลียดน่ากลัวคอยาว ปากเท่ารูเข็ม ท้องป่อง กินอะไรไม่ได้ บ้างก็นึกถึงสภาพของผีที่เที่ยวเร่ร่อนขอส่วนบุญให้ช่วยทำบุญทำทานส่งไปให้ นอกจากนี้แล้วในภาษาไทยเรายังมีการนำเอาลักษณะไม่ดีของปรตมาเปรียบเทียบกับคน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเห็นใครมีรูปร่างสูงมากก็มักเปรียบว่า “สูงเหมือนปรต” หรือเห็นใครผอมโซมีแต่หนังหุ้มกระดูกก็เปรียบว่า “ผอมเหมือนปรต” หรือ “อดอยากเหมือนปรต” เห็นใครตะกละกินมูมมามก็ว่า “กินเหมือนปรต” ถ้ำร้องกรี๊ด ๆ หรือวีด ๆ เป็นเสียงแหลมก็ว่า “ร้องเหมือนปรต” เวลาทำบุญทำทาน เช่น พลี เขามักแบ่งส่วนบุญอุทิศไปให้ปรต เพราะฉะนั้น ถ้าใครมารบกวนขอแบ่งสิ่งที่เราได้มาโดยที่ตนไม่มีส่วนที่จะได้ก็พูดว่า “เหมือนปรตขอแบ่งส่วนบุญ” ซึ่งคำที่ใช้ในภาษาไทยนี้ ล้วนเป็นคำที่หมายถึงคนตายผู้ไปเกิดในปรตวิสัยทั้งสิ้น

อีกสาเหตุหนึ่งก็คือ การอธิบายความหมายเพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนศีลธรรม เนื่องจากคำสอนทางพุทธศาสนาเน้นการสอนคนให้เป็นคนดี จึงต้องมีการยกตัวอย่างของผู้ทำชั่วแล้วได้ชั่วเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสลดหดหู่หัวใจละอายเกรงกลัวต่อบาป ความหมายของ “ปรต” ที่หมายถึงคนตายไปเกิดในปรตวิสัยสามารถนำมาเป็นหลักอ้างให้เห็นโทษของการทำบาปได้ชัดเจน และสาเหตุสุดท้ายคือ ความหมายของคำ “ปรต” นี้ ใกล้เคียงกับความหมายของผีสง่าที่บรรพบุรุษไทยนับถือกันมาช้านาน จึงมีการประยุกต์เรื่องปรตให้เป็นไปในแนวเดียวกับผีที่คนไทยเคารพกราบไหว้ ดังจะเห็นได้จากคำว่า “ผีปรต” ซึ่งเรานำมาใช้คู่กันภาษาไทย

ส่วนความหมายของคำว่า “ปรต” ที่หมายถึงคนตายนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมพุทธศาสนาในประเทศไทยแทบจะไม่กล่าวถึงเลย หรือกล่าวถึงก็เพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเพราะไม่มีแนวคิดหรือความเชื่อที่แฝงเร้นอยู่ในถ้อยคำ หรืออาจเป็นเพราะว่าความหมายในทำนองนี้ไม่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีรุ่นหลังเหมือนวรรณคดีประเภทกาพย์

ดังนั้นวรรณคดีพุทธศาสนาของไทยซึ่งรับอิทธิพลจากวรรณคดีดังที่กล่าวมานี้อยู่มากจึงไม่นำมาอธิบายไว้

จากที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยเห็นควรสรุปว่า วรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทย รับเอาความหมายคำ “เปรต” ที่หมายถึงคนตายไปเกิดในเปรตวิสัยมาใช้มากกว่าความหมายที่หมายถึง คนตาย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลความเชื่อเรื่องเปรตในชั้นอรรถกถาได้อธิบายความพระไตรปิฎกตอนว่าด้วยวินีตวัตถุในมหาวิภังค์ ลักษณะสังยุตต์ และเปตวัตถุ จนกระทั่ง “เปรต” เป็นที่ทราบกันดีว่ามีรูปร่างลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว รวมทั้งการอธิบายความหมายเพื่อนำไปใช้ในการสั่งสอนศีลธรรมให้คนในสังคมอยู่กันได้ด้วยความสงบสุข และประการสุดท้ายคือการประยุกต์ความหมาย “เปรต” ให้เข้ากับเรื่อง “ผี” ซึ่งคนไทยนับถืออยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว

เมื่อเราทราบความหมายของคำ “เปรต” ตั้งแต่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนถึงความหมายที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาที่รจนาในประเทศไทยอย่างชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวความคิด และความเชื่อเรื่องเปรตในพระไตรปิฎก และอรรถกถาต่อไป